

**Богдан
Іванович
АНДРУСИШИН**

Проректор з навчально-методичної роботи НПУ імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна), доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України.

Голова громадської організації "Феміда", заступник голови товариства "Просвіта" НПУ імені М. П. Драгоманова.

Автор понад 200 наукових праць.

Vice-rector for educational and methodical work the NEA Dragomanov (Kyiv, Ukraine), Doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Worker of Science of Ukraine.

Chairman of the NGO "Femida", Deputy Chairman of the "Prosvita" journal.

Author of over 200 scientific papers.

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ОСВІТУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: ГАРМОНІЗАЦІЯ ТА ПРОТИРЕЧИВІСТЬ ПРОЦЕСУ

Беручи до уваги активний процес інтеграції України у світове і європейське співтовариство, в тому числі і у освітній галузі, треба співставляти перспективи освітнього національного законодавства з усією різноманітністю нормативних правових актів, які регулюють відносини в галузі освіти на міжнародному рівні.

У цьому контексті здійснюється реалізація стратегічного завдання щодо змін у системі та структурі освіти України, що у свою чергу може послужити вирішенню ряду освітніх проблем.

Проголосивши у серпні 1991 р. незалежність, Україна обрала новий, суверенний шлях свого політичного, економічного та соціального розвитку, формування власної правової системи. Сучасна система освіти України, звичайно, не виникла з чистого аркуша. Формування інформаційно-технологічного суспільства, докорінні зміни соціально-економічного та духовного розвитку держави потребують підготовки вчителя нової генерації, орієнтиром у чому є Національна доктрина розвитку освіти в Україні. Важливим завданням національного законодавства в освітній сфері є однозначне і зрозуміле відображення її структури. З одного боку, мають враховуватись традиції вітчизняної системи освіти та наявність Національної рамки кваліфікацій, з іншого – тенденції розвитку світової системи освіти, процеси створення європейського освітнього простору, учасницею яких стала Україна.

Серед ряду проблем в освітній сфері на сьогодні актуальним є законодавче забезпечення розвитку вищої освіти України. В контексті даної проблеми ведеться обговорення у засобах масової інформації змісту трьох зареєстрованих у Верховній Раді України проектів Закону України “Про вищу освіту”. В обговоренні прийняв участь і Віктор Петрович Андрущенко – ректор НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України. На думку академіка, “це є свідченням глибокої стурбованості суспільства за стан і перспективи розвитку вітчизняної вищої освіти, її відповідності світовим стандартам сьогодні, завтра і в майбутньому”. Конструктивними є тільки ті пропозиції, що виходять із існуючих життєвих реалій та одночасно орієнтують на прогресивні перетворення й перспективи.

Оцінивши подані проекти, професор В. П. Андрущенко запропонував за основу взяти проект закону № 1187, підготовлений Г. М. Калетніком, С. В. Ківаловим та М. П. Сорокою, детально обґрунтувавши дану пропозицію [1, с. 5].

Вперше питання про право громадянина на освіту серед країн світу офіційно було визначено у Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки (1776 р.) та Конституції США (1787 р.), які базувалися на принципі рівності. Ширше це питання знайшло висвітлення у Декларації прав людини і громадянина (1789 р.).

Міжнародно визнаним та нормативно закріпленим Загальною декларацією прав людини (1948 р.) стало право людини на освіту, у п. 1 ст. 26 якої передбачається, що “кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безкоштовною, принаймні, що стосується початкової та середньої освіти. Технічна та професійна освіта повинна бути загальнодоступною для всіх на основі здібностей кожного” [2]. У наступних актах міжнародного права, з урахуванням розвитку концепції права на освіту, були внесені істотні доповнення, що розкривають зміст і природу даного права, а також відповідні механізми його захисту.

Вітання ректора НПУ імені М. П. Драгоманова учасникам Міжнародної наукової конференції “Восьмі юридичні читання” (10 жовтня 2012 р.)

Особливе значення у становленні концепції права людини на освіту має Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти, прийнята 14 грудня 1960 р. Генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки та культури на 11-й сесії. Виходячи з різноманіття систем освіти, застосовуваних у окремих країнах, ООН повинна не тільки усувати будь-яку дискримінацію у галузі освіти, а й заохочувати загальну рівність можливостей та рівне до всіх ставлення у цій сфері. Відповідно до назви міжнародно-правового акта, під "дискримінацією" розуміють будь-яку різницю. Це можуть бути обмеження чи переваги за расовою ознакою, кольором шкіри, статтю, мовою, релігією, політичними та іншими переконаннями, національним чи соціальним походженням, економічним становищем або народженням, яке має метою чи наслідком усунення або порушення рівності відносин у сфері освіти, а саме: 1) закриття для будь-якої особи чи їх групи доступу до освіти; 2) обмеження освіти для будь-якої особи або їх групи нижчим рівнем; 3) створення чи збереження окремих систем освіти або навчальних закладів для будь-яких осіб чи їх групи; або 4) становище, що є несумісним з гідністю людини, у яке ставиться будь-яка особа або група осіб (п. 1 ст. 1 Конвенції про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти) [3].

Суттєвим внеском до розвитку даної концепції необхідно визнати прийняття Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. У загально-обов'язковому порядку для всіх учасників цей акт закріпив положення про те, що держави, які беруть участь у ньому, визнають право кожної

людини на освіту (п. 1 ст. 13) [4]. Названий міжнародно-правовий акт визначає основні види освіти, а саме: початкова, середня, включаючи професійно-технічну, вища, елементарна; встановлює їх найважливіші характеристики (п. 2 ст. 13): початкова освіта повинна бути обов'язковою та безкоштовною для всіх; середня у різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, має бути відкритою та доступною для всіх шляхом прийняття необхідних заходів, зокрема поступового введення безкоштовної освіти; вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі індивідуальних здібностей шляхом вжиття всіх необхідних заходів, зокрема поступового запровадження безкоштовної освіти; елементарна освіта має заохочуватись, по можливості для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу початкової освіти. Новим елементом у регулюванні права на освіту є визнання свободи окремих осіб та установ створювати навчальні заклади та керувати ними при дотриманні принципів, викладених у п. 1 ст. 13 та вимог, щоб освіта, яка надається у таких закладах, відповідала тому мінімуму вимог, що встановлює держава (п. 4 ст. 13).

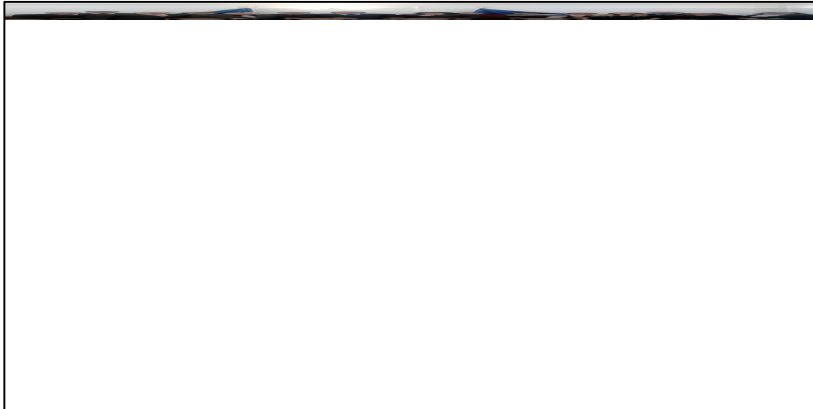
Як складова сукупності основних прав і свобод людини, право на освіту закріплено також у ст. 28-29 Конвенції про права дитини (1989 р.), включено до ст. 2 Протоколу № 1 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини і має форму закріплення. Мова йде про те, що "нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава, при виконанні будь-яких функцій, які вона бере на себе у сфері освіти та навчання, поважає право батьків

забезпечувати освіту для своїх дітей відповідно до власних релігійних і філософських переконань” [5].

Подібна форма вираження права на освіту міститься у “Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини” від 26 травня 1995 р. У ній встановлено, що “нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. При здійсненні будь-яких функцій, котрі беруть на себе сторони щодо освіти та навчання, вони повинні поважати право батьків забезпечувати своїм дітям таку освіту та навчання, які відповідають їх власним переконанням та національним традиціям (п. 1 ст. 27)” [6]. Слід підкреслити, що право на освіту належить до тих прав, які знаходяться під захистом Європейської конвенції

про захист прав людини і головних свобод (1950 р.).

Необхідність розроблення механізму правового регулювання та гарантування права на освіту передбачає активну нормотворчу та організаційну діяльність спеціальних установ ООН та міжнародного співтовариства. Так, ЮНЕСКО розробляє та приймає основоположні міжнародні акти з питань освіти. Крім того, консолідовані форми міжнародного співтовариства приймають важливі документи у цій сфері, наприклад: Всесвітня декларація про освіту для всіх (1990 р.), розроблена Всесвітньою конференцією “Освіта для всіх” (м. Джомтьєн). Цей акт, не зважаючи на рекомендаційний характер, має важливе значення у системі гарантування права на освіту.

Засідання кафедри освітньої політики (зав. каф. проф. Є. М. Суліма) за участю ректора університету акад. В. П. Андрущенка, проректора з економіки і організації навчально-виховної роботи проф. О. С. Падалки, проректора з навчально-методичної роботи гуманітарних інститутів і директора Інституту політології та права проф. Б. І. Андрусишина, провідних учених університету (2012 р.)

Згідно чинного національного законодавства, право на освіту проголошено невід'ємним конституційним правом громадян України (ст. 53 Конституції України). Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національній свідомості, взаємоповаги між народами і націями. Відповідно до статті 3 Закону України "Про освіту" (1996 р.), громадяни України мають право на безоплатну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партії, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я та інших обставин [7]. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. Право на освіту забезпечується розгалуженою системою закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої освіти, включаючи післядипломну освіту, аспірантуру, докторантуру з різними формами навчання, самоосвіту та соціально-педагогічний патронаж.

Водночас на шляху до гармонізації і побудови єдиного освітнього простору (принаймні для об'єднаної Європи), чи хоч би наближення до вирішення такого завдання, належить ряд як об'єктивних, так і суб'єктивних пересторог та протиріч.

У доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI ст. "Освіта: прихований скарб" названі основні протиріччя, які закладені у самій системі освіти, до яких відносяться:

– по-перше, протиріччя між глобальними і локальними системами освіти, розв'язання якого дасть можливість поступово стати громадянином світу, але без втрати власних коренів і активно брати участь у житті свого народу;

– по-друге, протиріччя між універсальним і індивідуальним характером сучасної освіти, яке розв'язується різноманітними способами у сучасних освітніх технологіях і системах;

– по-третє, протиріччя між усталеними традиціями освіти і її сучасними тенденціями. Вирішення цього протиріччя має важливе значення для країн з перехідною економікою і передбачає реформування і створення якісно нової системи освіти;

– по-четверте, протиріччя між довгостроковими завданнями освітньої підготовки;

– по-п'яте, протиріччя між необхідністю змагальності і прагнення до рівності можливостей особистості у процесі оволодіння знаннями, вміннями і навичками;

– по-шосте, протиріччя між духовною природою і суттю освіти і матеріальною стороною як засобом його досягнення [8, с. 87].

До найзагальніших суб'єктивних причин у зазначеному контексті слід віднести брак викладацьких і управлінських кадрів необхідної кваліфікації, які б мали потенцію і бажання поставити і вирішити назрілі у освітній сфері проблеми.

Тому, беручи до уваги активний процес інтеграції України у світове і європейське співтовариство, в тому числі і у освітній галузі, треба співставляти перспективи освітнього національного законодавства з усією різноманітністю нормативних правових актів, які регулюють

відносини в галузі освіти на міжнародному рівні.

У цьому контексті здійснюється реалізація стратегічного завдання щодо змін у системі та структурі освіти України, що у свою чергу може послужити вирішенню ряду освітніх проблем зсередини, які пов'язані з

якісним рівнем професорсько-викладацького складу, навчально-методичною діяльністю, роботою наукових шкіл і науково-дослідних інститутів, позбавленням ряду ідеологічних штамів і стереотипів тощо.

Література:

1. Андрущенко В. Закон визначає тенденції / В. Андрущенко // Освіта. – 13-20 лютого 2013. – С. 5.
2. Загальна декларація прав людини: Декларація, Міжнародний документ від 10 грудня 1948 року № 995_015 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти: Конвенція, Міжнародний документ від 14 грудня 1960 року № 995_174 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon.pau.ua/doc/?code=995_174.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права: Пакт, Міжнародний документ від 16 грудня 1966 року № 995_042 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
5. Конвенція про права дитини: Конвенція, Міжнародний документ від 20 листопада 1989 року № 995_021 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
6. Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини: Конвенція, Міжнародний документ від 26 травня 1995 року № 997_070 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_070.
7. Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 року № 1060-XII: станом на 02 травня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
8. Див.: Образование и социальные вызовы XXI века. Коллективная монография. – М., 2010. – С. 86-88.

АНДРУСИШИН БОГДАН ИВАНОВИЧ.
ПРАВО ЧЕЛОВЕКА НА
ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ
РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
ПРОСТРАНСТВА: ГАРМОНИЗАЦИЯ И
ПРОТИРЕЧИВИСТЬ ПРОЦЕССА

Учитывая активный процесс интеграции Украины в мировое и европейское сообщество, в том числе и в образовательной сфере, нужно сопоставлять перспективы образовательного национального законодательства со всем разнообразием нормативных правовых актов, регулирующих отношения в области образования на международном уровне.

В этом контексте осуществляется реализация стратегической задачи относительно изменений в системе и структуре образования Украины, что в свою очередь может послужить решению ряда образовательных проблем.

ANDRUSYSHYN BOGDAN. HUMAN
RIGHT TO EDUCATION IN THE
CONTEXT OF EUROPEAN
EDUCATIONAL SPACE:
HARMONIZATION AND
CONTRADICTIONS

Taking into account the active process of Ukraine's integration into European and world community, including in the field of education, we must correlate the educational perspectives of national legislation with the whole variety of normative legal acts regulating relations in education sphere internationally.

In this context, strategic objectives for changes in Ukrainian education system and structure are implemented, which in turn can serve as the solution of a number of educational issues.